

Рецензія на книгу *Апостол та імперія. Імпліцитна та експліцитна критика Риму апостолом Павлом*

The Apostle and the Empire. Paul's Implicit and Explicit Criticism of Rome. By Christoph Heilig. Grand Rapids, MI: Eerdmans 2022. 192 + xxii. ISBN 978-0-8028-8223-3.

Станіслав СТЕПАНЧЕНКО

Українська баптистська теологічна семінарія, Львів, Україна

ORCID: 0000-0003-3035-358X

Апостол Павло та критика імперії – це порівняно новий підхід до вивчення Павлових листів. Почав цю дискусію Річард Хорслі, до якого приєднався Ніколас Томас Райт, а згодом і Джон Барклі, ще в 90-х роках минулого століття. Головне питання, яке досліджується: який стосунок мав Павло до Римської імперії – чи він лояльно ставився до неї, про що можуть свідчити такі тексти, як Послання до Римлян (13-й розділ), чи був вороже налаштований, на що натякає Перше послання до Солунян (5-й розділ).

Книга Крістофа Хайліга «Апостол та імперія. Імпліцитна та експліцитна критика Риму апостолом Павлом» («The Apostle and the Empire. Paul's Implicit and Explicit Criticism of Rome») є суттєвим вкладом у дискусію довкола Павла та його ставлення до Римської імперії. Це не перша праця Хайліга на означену тему: у книзі «Прихована критика? Методологія і допустимість пошуку контр-імперського підтексту в Павла» («Hidden Criticism?: The Methodology and Plausibility of the Search for a Counter-Imperial Subtext in Paul») він на прикладі окремих текстів показує деякі недоліки та переваги такого підходу. Також важлива в цьому контексті й інша його книга «Тріумф Павла: Переосмислення 2 Кор. 2:14 в його літературному та історичному контексті (біблійні інструменти та дослідження)» («Paul's Triumph: Reassessing 2 Corinthians 2:14 in Its Literary and Historical Context (Biblical Tools and Studies)»).

У рецензованій праці Хайліг переглядає свою попередню позицію, окреслену в попередніх книгах, і місцями відверто критикує її недоліки та прагне по-новому поглянути не певні аспекти, зокрема стосовно форми Павлової критики імперії: чи вона відкрита в його текстах, чи прихована (і її, відповідно, потрібно відшукувати)?

Саме це запитання – його поставив у передмові до книжки Джон Барклі – повертає дослідників до цієї дискусії, а, отже, Хайліг актуалізує цю дискусію.

Головними перевагами книги є методологічна та фактологічна складова. Зокрема Хайліг критикує попередні напрацювання саме в методологічній площині та пропонує уточнення критеріїв антиімперського прочитання текстів Павла.

Книга складається з п'яти частин, які обрамлені вступом та висновком. Тексту Хайліга, як я вже обмовився, передує важлива передмова Джона Барклі.

Перший розділ присвячений огляду точок зору двох важливих авторів – Н. Т. Райта і того ж таки Дж. Барклі. Зокрема Хайліг критикує критерії, окреслені Райтом для виокремлення антиримського підтексту в Павлових текстах. Хайліг апелює до статті Л. Робінсон, яка стверджує, що Павло не мав потреби ховати свою антиримську критику в підтекст, оскільки в Римській імперії не існувало інструментів контролю за свободою слова. Хайліг частково погоджується з цією тезою, але радить критично оцінювати лише бінарне сприйняття Павлового ставлення до імперії – і пропонує кожен окремий натяк у тексті досліджувати глибоко екзегетично, що дасть змогу відкрити ширшу палітру стосунків Павла з Римом.

У другому розділі Хайліг звертається до власних попередніх праць, маючи на меті критично переосмислити їх та висунути нові критерії, які засновувалися б на глибшій увазі до екзегетичних особливостей різних Павлових текстів та історичних даних. Так, автор залучає до аналізу лист Плінія імператорові Траяну, в якому той виявляє своє ставлення до християн. Після ґрунтовного, детального аналізу цього документа Хайліг пропонує досить сміливу тезу, а саме: що бути християнином у першій половині I ст. н. е. означало постійно наражати себе на велику небезпеку. «Недоброзичливе» ставлення до християн не з'явилося лише після пожежі в Римі 64 р. н. е. чи під час правління Доміціана у 81–96 р. н. е. Воно було таким завжди, із самих початків нової віри, оскільки переслідування чи не переслідування її adeptів фактично залежало від сили місцевої влади (xii). Тому Павло, який, звісно, розумів ситуацію, у своїх посланнях мав зважати на ту можливість, що його листи можуть спричинити зайві проблеми молодим спільнотам, які були соціально більш чи менш вразливими.

Третій та четвертий розділи присвячені конкретному прикладу відкритої критики Павла Римської імперії. Це текст 2 Коринтян 2:14. Хайліг аналізує достатньо складну лексику цього уривка, зокрема дієслово «θριαμβεύω» (тріюмфувати). Це слово, на думку автора, відсилає читачів до конкретної історико-культурної реалії – тріюмфальної процесії імператора, який повертається в місто після перемоги над своїми ворогами і його полонені теж ідуть у цій довгій колоні. Автор переконаний: вказане слово та його змістові конотації мали асоціюватися у первинних адресатів із конкретним імператором – Клавдієм та його перемогою над Британією, адже саме в її честь 44 р. н. е. і була влаштована тріюмфальна хода, яка святкувалася також і в Коринті, а така подія не могла залишитися поза увагою Павлової спільноти ще до її навернення. Важливим доказом того, що Коринт був по-особливому зацікавлений у цьому тріюмфі імператора, свідчать епіграфіка та встановлення

релігійного культу на честь перемоги Риму над Британією. Якщо слово «тріюмувати» і справді мало прямо або алюзійно відіслати до тріумфу Клавдія, тоді критика Павла імперії тут не прихована, а відкрита, оскільки він явно протиставляє Христа як переможця – Клавдієві, перемога якого дочасна.

Останній розділ складається з доволі різного набору інструментів та пропозицій, які мають сприяти, на думку автора, кращому прочитанню Павлових текстів на предмет його ставлення до Римської імперії. Спочатку Хайліг, зокрема, фокусується на причинах того, чому виникають «сліпі зони» в екзегетичних дослідженнях новозавітних студій і як кейси на зразок 2 Коринтян 2:14 можуть збагатити дослідження інших Павлових текстів. Окремо автор надає багато уваги 13-му розділу Послання до Римлян та його постколоніальній перспективі, а також наголошує на важливості когнітивної лінгвістики в екзегетичних дослідженнях та критикує недостатню увагу вчених до її правильного втілення, за якого ретельно вивчалася б нумізматику, епіграфіку та ін. з огляду на те, що доступ до таких матеріалів у мережі Інтернет сьогодні відкритий. Також Хейліг виражає невдоволення сучасним форматом біблійних коментарів, в яких, на його думку, не пропонується нічого суттєво нового, а лише ретранслюються попередні ідеї та дослідження.

Беззаперечно, книга «Апостол та імперія. Імплицитна та експлицитна критика Риму апостолом Павлом» є вагомим вкладом у дискусію про Павла та імперію. Її автор у цій темі пішов далі попередніх дослідників, особливо стосовно методологічних та історичних аспектів аналізу. Без перебільшення можна сказати, що будь-яке дослідження цього питання в майбутньому не зможе ігнорувати працю Хайліга. Іноді складається враження, що, вдаючись у деталі всіляких соціокультурних та історичних особливостей локального тексту, автор не приймає до уваги, як такий погляд вписується в загальний портрет апостола Павла та його богослов'я.

Для українського читача нині тема Церкви та держави актуальна як ніколи. Книга Хайліга буде корисною не тільки для тих, хто займається біблійними студіями, а й для читачів, які цікавляться політичною теологією.

Stanislav STEPANCHENKO

Ukrainian Baptist Theological Seminary, Lviv, Ukraine

ORCID: 0000-0003-3035-358X

Надійшла до редакції / Received 10.04.2024

Прийнята до публікації / Accepted 26.04.2024